

csendbe.

Joaquim már sok ezerszer látta így őket, de ez a látvány csak ma először rendítette meg lelke legmélyéig.

Valami ismeretlen, végtelen meghatottság fojtogatta. Elgondolta, hogy ezek a fák itt álltak ezen a földön mielőtt még az ember feltűnt, és mintha beláthatatlan idők óta csak erre a napra vártak volna. Nem, egyetlen ember, egyetlen kormány sem hagyhatja ily barbár módon el őket. Ha elhagyják őket, visszaesnének természetes vad állapotukba; az olajtól duzzadó gyümölcs, mely annyi emberi fáradozástól szépült és gömbölyödött meg, összefonnyadna és újból rostos és keserű boglyóvá válna Nem, ez lehetetlen...

GEORGES FRIEDMANN: LA CRISE DU PROGRES

(N. R. P. Paris. 1936)

A szerény cím ugyancsak eredeti, ujszerű gondolatokban és megállapításokban gazdag munkát rejt. Friedmann könyve a haladás gondolatának sorsát vázolja, a XX. század bölcsészetén, tudományán és irodalmán keresztül. Az emberiség általános haladásába vetett hit a *Renaissance* idején született, s azóta, a XIX. század második feléig állandóan mélyült, állandóan erősödött, bár megjelenései formái a legkülönbözőbbek voltak. Hittek az emberek a tudomány, az ész, az ipar, a demokrácia, az igazság, az emberi nem boldogságának a fejlődésében. E számos „haladás” összefüggése nyilvánvaló. De már a múlt század végén törés állott be ebben a fejlődésben. Ellenhatás jelenik meg a tudománnyal, az ésszel, a demokráciával szemben. Ekkor tűnik fel a haladás új elmélete, mely a fejlődést csupán a technikai vívmányokban, az ipari termelés mértéktelen növekedésében, a munka tudományos megszervezésében kívánja és támogatja. Amerikából származik ez az elmélet s a legkiemelkedőbb képviselői Ford és Taylor. S ellene irányul a haladás megvetőinek elkeseredett támadása, akik az ésszel az intuiciót, a tudománnyal a misztikát, az anyagi szükségletekkel a sziv és a kedély jogát állítják szembe. Így merülnek fel a misztikus, antiracionális tudomány- és demokrácia-ellenes szellemi áramlatok, amik elvetik az emberi haladás hitét is. De a szocializmusban újból győzedelmeskedik a haladás gondolata. A szocializmus azonban már nemcsak a tudomány és az intézmények haladását akarja, hanem az emberét is: s megszületik az új, a „szabad” ember követelése. Körülbelül ez lenne a haladás válságának az összefoglalása, ha azt a bölcsészet szokásos eszközeivel tanulmányoznánk. A gondolatok, ebben a beállításban az emberi élet többi jelenségeitől elszakadva jelennek meg, történetük önmagába zárt kör, s az ideológiák egymást váltják fel, de mint Friedmann mondja, „ugyanazt a gondolatbeli és módszerbeli felszerelést hagyományozzák egymásra s azért egymás végtelen megismétlésére szoritkoznak.”

Maga Friedmann a materializmus módszerét alkalmazza s éppen ezért a „haladás válságát” is egészen más távlatokban mutatja be. Az ő megvilágításában ez a válság nem egyéb, mint a tőkés rendszer XX. század elején bekövetkezett általános válságának a kifejezése eszmei síkon. Századunk nagy válságát a most bekövetkezett második ipari forradalom váltotta ki, amit a XVIII. század „gőzgép-ipari forradalmával” ellentétben „az elektromos energia világviszonylatban való alkalmazása” jellemez. Így kerül kapcsolatba az irracionálizmus, a „spirituális értékekhez való visszatérés”, a haladás elleni egész reakció s a különböző, ma már egyáltalán nem ártatlan utópiák (a kézműipar, a céhrendszer, s az „új középkor” propagálása) a modern szabadalmakkal, az önműködő

munkagépekkel és a racionalizálással.

Egy igen elterjedt félreértésre kell itt reámutatnunk. A materialista történetíró nem tekinti az eszmék történetét valami leegyszerűsítő fatalizmussal, a termelési eszközök fejlődésének reflexeként, ami viszont független lenne az emberi akarattól. Nem állapít meg olyan egyértelmű gépies determinizmust, amely tagadná a gondolatok hatékonyságát a történelem *összeségére* nézve, különösen pedig a társadalmi és politikai fejlődésre gyakorolt ugyszólván visszaütő befolyásukat. Az sem szándéka, hogy a technika és a termelési viszonyok fejlődésből részletesen levezesse az egyes ideológiákat s az egyéni gondolatrendszereket. Viszont a gondolkodókat nem lehet elvonatkoztatni társadalmuktól, idejüktől, osztályuktól, nevelésüktől, életkörülményeiktől. Bergson a XVII. században nem írhatta volna meg a „*Deux sources de la morale et de la religion*” című könyvét. S az a fogadtatás, amire valamely mű talál, attól is függ, hogy mennyire van összhangban a pillanat szükségleteivel. Bergson valóban megírhatta volna idézett könyvét már 1900-ban, de egészen biztos, hogy akkor nem váltott volna ki oly mély hatást, mint 1932-ben, a gazdasági válság mélypontján, az amerikai „prosperity” összeomlásának s az Egyesült Államok „superkapitalizmusába” vetett bizalom végeleges eltűnésének az időpontjában.

Friedmann, igen helyesen, nagy fontosságot tulajdonít a társadalmi tényezők egymásra gyakorolt kölcsönhatásának. Az ideológiai felépítményt befolyásolja a gazdasági alapszerkezet és viszont. Friedmann már behatóan foglalkozott ennek a kérdésnek elméleti részével az *A la lumière du marxisme* című tanulmánygyűjtemény egy kitűnő fejezetében; most viszont saját elméleti eredményeit alkalmazza a történelem egy különösen zavaros korszakának ellentmondó és sokrétű tényeit elemezve. Munkájához tekintélyes mennyiségű anyagra, kutatásra és eszmélkedésre volt szüksége. Maga a szerző jelenti ki előszavában, hogy e témával csak az egyes kérdésekben specializált kutatók kollektív csoportja tudna alaposan megbirkózni. Világos, hogy ilyformán könnyen rámutathatunk a könyv egyes hiányosságaira. Friedmann nem szentel elég figyelmet *Alain-nek*, aki pedig minden bizonnyal igen érdekes képviselője a XX. század radikális-racionalista ellentmondásainak, nem foglalkozik az angol-amerikai pragmatizmussal s az új-katholikus szellemi mozgalmakkal. Viszont igazságosabb, ha most mindjárt megmondjuk, hogy Friedmann számos igen fontos kérdésben ujszerű elemzést ad, s nagy biztonsággal tárja fel az utat a részletkutatások számára. Különösen kiemeljük a Taylорral és a Forddal foglalkozó fejezeteket, ahol Friedmann a technikai fejlődésről vallott felfogásaikat tárgyilagos elemzés alá veszi. Kimutatja, hogy ezeket, amikor tudományos módszereket akartak bevezetni az ipari termelésbe s a legmagasabb fokra akarták emelni a munka termelékenységét, egyrészt az ész és a tudomány teremtményébe vetett bizalom, az emberi haladás és erő érintetlen hit, másrészt az őszinte emberszeretet s az a meggyőződés vezette, hogy a munkabér és a munkás életszínvonal emelése által az emberiség boldogulását s a társadalmi viszályok végleges kiküszöbölését készítik elő. Am ezek mögött a dicséretes szándékok mögött a valóság összetettségének meglepő félreismerése s a tudomány merev és hibás felfogása rejtőzik. A taylorizmus: nem egyéb, mint a matematikai elvek alkalmazása az emberi munkára, a fiziológia, a lélektan és a szociológia sajátos törvényeinek tekintetbe vétele nélkül. A Taylor, Ford-féle felfogást s a tőkés racionalizálást, amely az 1929-es nagy válság kirobbanásához vezetett, a munka emberi tényezőjének teljes félreismerése és elhanya-

golása jellemzi. Emberietlen s — mint Friedmann mondja — úgy kezeli a „dolgozó embert, mint a megmunkált fémet”. Ezzel szemben a materialista filozófia éppen a valóság különböző tényezőinek a megkülönböztetésén alapszik, & nem téveszti össze az élő anyagot az élettellel, az embert az állattal, az emberiség egyik korszakát a másikkal. Ezért újíthatja fel a szocializmus a tudományos munkamegszervezés eszméit, anélkül, hogy a taylorizmus hibáiba esne, ezért alkalmazhatja a Szovunió az amerikai kísérleteket és tapasztalatokat, — a homlokegyenest ellenkező eredményekkel. Ezért van az, hogy az elgépiesedés ellen a tőkés országokban jogosan intézett támadások értelmetlenekké válnak a szocializmus gépkulturájával szemben.

Friedmann könyve kellőképp megmutatja, hogy az az új fejlődési fogalom, amely véget vethet a „haladás válságának” *maga az ember fejlődésének a fogalma*. Az ember változik, túlhaladja saját magát abban a mértékben, ahogy megismeri magát és a világot. *André Maurois*, egyik amerikai utjáról visszatérve azt írta, hogy ott „az ember lassabban változott, mint a hatalma. Az ember megváltoztatja az anyagot, de nem ismeri a szellemet.” Ez valóban igaz a hamis amerikai civilizációra vonatkozólag, amely nem ismeri és megveti a munkást. De érvényét veszti azzal a kívánatos civilizációval szemben, amely a tudományt és az észet a társadalom ellentmondásainak kiküszöbölésére, az összes emberek felszabadítására, az új humanizmus megalkotására használja fel. (René Maublanc)

RUDOLF BRUNNGRABER: RÁDIUM

(Roman eines Elements. Rowohlt Verlag. Berlin 1936.)

1898-ban *Mária Sklodowska*, a későbbi Curiené, egy Párisba vetődött politikai menekült, ki eleinte edényeket mosogatott a Sorbonne fizikai intézetében, hosszas és hősi kísérletezés után felfedezi korunk legdrágább és egyben legritkább természeti értékét: a rádiumot. A tudományos világ ámulata érhető az anyag új és nem álmodott tulajdonságai láttán. Alapvető különbözősége az addig megismert anyagoktól, hogy az minden külső behatás nélkül szakadatlanul energiát bocsát ki magából anélkül, hogy energiakészlete kimerülne. Az anyagról és energiáról való egész tudásunkat tökéletesen megcáfolta a rádium fölfedezése. E fémből nem készül pompaszertetet szolgáló ékszer: az emberiség jótévedője ez, mondhatni az egyetlen lehetőség a rákbetegség elleni küzdelemben. A rádium felfedezése új korszakot jelző tudományt teremtett meg: a rádióaktivitását, melyről találóan írja H. G. Wells, hogy „az emberi életben egy új nap hajnalhasadása”.

R. Brunngraber megírta most a rádium regényét. A könyv, mely messze kimagaslik a Harmadik Birodalom „*gleichschaltolt*” irodalmi termékeinek tömegéből, szerencsés keveréke a regénynek, a tudományos irodalomnak és riportnak. — A regény hőse maga a csodálatos elem: a rádium. Mellékszereplői: az új elem felfedezői; továbbfejlesztői, a körülötte marakodó pénzemberek, a rádiummal dolgozó és halálraitélt munkásnők. A színhely kaleidoszkopszerűen változik: a Sorbonne laboratóriuma, a párisi Café Nicole terrassza, hol a lelkendező Curiené először közli mesterével, *Becquerel* tanárral felfedését, a cseh Ércheység uránérc bányafaluja, a belga-kongói Katanga-telep pokla, sinylődő és reménykedő betegekkel teli kórtermek, a világháború csataterai, a brüsszeli és amerikai konszernek párnásajtájú tanácsstermei.

A regény montázs-szerű pillanatfelvételekből összeállított képekből tömörül s plasztikusan szemlélteti azt a gigantikus meretű átalakulást,